

Prof. dr hab. B. Krzysztof Bogacki

Uniwersytet Warszawski

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Dominiki Dykty pt. *Analisi cognitiva dell'alternanza e del cambio di codice in quanto atti linguistici nel dialetto talamonese/ Analiza kognitywna alternacji i zmiany kodu jako aktów mowy w dialekcie talamońskim*

Pani mgr Dominika Dykta przeprowadziła badania, których celem była analiza alternacji i zmiany kodu w dialekcie Talamony. Jedną z naturalnych sytuacji, w których dochodzi do zmiany kodu jest środowisko bilingwalne, tj. takie, w którym mamy do czynienia z dwoma językami/dialektami albo z dialektem i z językiem. Nie trzeba przekonywać, że w chwili obecnej Italia z jej żywotnymi dialektami współistniejącymi z językiem włoskim jest idealnym środowiskiem do prowadzenia zamierzonych badań. Autorka zmianę kodu traktuje jako przypadki aktów mowy i ten wybór prowadzi ją do profilowania warunków fortunności w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych. Praca wykorzystuje kognitywistyczną teorię języka służącą jako ogólne ramy teoretyczne służące do interpretacji zaobserwowanych faktów językowych.

Rozprawa doktorska mgr Dominiki Dykty liczy 243 strony. Jej struktura jest typowa dla tego typu dysertacji. Składają się na nią: wstęp, trzy rozdziały, bibliografia, wnioski, apendyksy i streszczenia (polskie, angielskie i włoskie). Brak indeksu nazwisk i pojęć, które według mojej oceny nie są konieczne. Jak należało się spodziewać, całość otwiera deklaracja co do zamierzeń badawczych zrelacjonowanych w rozprawie.

Rozdział I poświęcony jest zagadnieniu dialektów włoskich ze szczególnym uwzględnieniem talamońskiego. Italia do dzisiejszego dnia stanowi mozaikę dialektów niekiedy znacznie różniących się między sobą, z ciekawą, bardzo bogatą historią, stąd konieczność wprowadzenia, które zapoznaje czytelnika z niezbędnymi pojęciami używanymi w badaniach dialektologicznych. Autorka rozprawy zawarła je na stronach 9-44. Jednym z dialektów będących w użyciu jest talamoński, który jak podkreśliła Autorka, „jest ważnym i

nieodłącznym elementem kultury włoskiej”. Jego wybór wynika z przyczyn historycznych, topograficzno-demograficznych i z niezwyklej oryginalności cech, których próżno szukać gdzie indziej. Konieczne było zatem poświęcenie kilku chwil na jego prezentację dokonaną na podstawie prac dialektologów włoskich i usytuowanie pośród innych dialektów włoskich. Okazała się ona jednak moim zdaniem nazbyt ekspresowa, zajęła bowiem 5 (pięć - sic!) stron. Siłą rzeczy nie mogła być szczegółowa. Pojawiły się tam punkty, które mogły wywołać zdziwienie. Autorka stwierdza, np. „*Molte espressioni riguardano la comunicazione quotidiana*” po czym podaje trzy przykłady. Podobnie informacja „*Numerose sono le locuzioni legate alla cultura talamonese*” wsparta jest trzema wyrażeniami (por. str. 43).

Rozdział II (str. 45-68) wprowadza kluczowe dla rozprawy pojęcia alternacji i zmiany kodu. Zagadnienie to stosunkowo niedawno pojawiające się w dociekaniach językoznawców zostało przedstawione na podstawie prac, z których najstarsza sięga 1977 roku. Naturalnym obszarem dla prowadzenia badań zaprojektowanych przez Doktorantkę są kraje, gdzie obserwuje się silne zróżnicowanie dialektalne. W Europie wymarzonej terenem pozostają do dziś Włochy. Zastaną literaturę wykraczającą poza dialektologię włoską Doktorantka przedstawia w sposób krytyczny zwracając najpierw uwagę na niedostatki na poziomie terminologicznym i wprowadzając kluczowe rozróżnienie między *cambio* i *alternanza*. Pojawiają się też pojęcia *code-switching*, *code-mixing*, *citazioni* i *prestiti*, wszystko to z zasadniczym pytaniem o przyczyny i konsekwencje tego stanu rzeczy. Autorka centralną dla swojej pracy problematykę potraktowała dość szeroko odnosząc się do pojęć wielojęzyczności (we Włoszech znajomość dialektu obok języka standardowego jest traktowana jako przypadek wielojęzyczności), uwzględniając czynniki socjolingwistyczne i zastanawiając się nad istotą aktu językowego. Pojawia się, jak można się było spodziewać, koncepcja Austina (1962) i Searla (1969), których poglądy są przedstawione w sposób zwięzły ale precyzyjny. I wreszcie trzeci element godny uwagi: kognitywistyczne podejście do materii językowej, która jest ujęta à la Langacker ale uwzględnia też w dość szerokim zakresie pomysły Polaków, m. in. Kalisza (1994), Fabiszak (2001), Majewskiej (2005), Sokołowskiej (2001) i szeregu innych autorów.

Rozdział III jest najdłuższy (69-174) i zawiera szczegółową analizę kognitywną aktów językowych ze zmianą kodu. Przypadki poddane analizie zostały wyodrębnione na podstawie 22 ankiet socjolingwistycznych i 12 rozmów przeprowadzonych w czasie trzech pobytów naukowych w Talamonie: we wrześniu 2014 roku, podczas krótkiego pobytu w marcu 2015

roku i we wrześniu 2016. Zbieranie materiałów przybrało postać wywiadu częściowo ustrukturyzowanego oraz kwestionariusza socjolingwistycznego. Respondenci stanowili grupę mieszkańców zróżnicowaną pod względem płci, wieku, wykształcenia i innych czynników. Autorka zdaje się przywiązywać dużą uwagę do parametrów wziętych pod uwagę przy doborze informatorów, co niewątpliwie odpowiada standardom ankiet socjolingwistycznych, które mnie osobiście wydają się nie zawsze usprawiedliwione. Dbalność o to, by w badanej populacji znaleźli się ludzie młodzi i starzy jest usprawiedliwione gdy np. badamy zanikanie znajomości lokalnego dialektu, chcemy bowiem znaleźć potwierdzenie hipotezy, że większą biegłość w posługiwaniu się nim wykazują starcy, podczas gdy młodzież pod wpływem szkoły i mass mediów zwraca się ku standardowi ogólnonarodowemu. W przeciwnym wypadku taka superpoprawność co do doboru respondentów wydaje się zbyteczna, choć w niczym nie szkodzi.

Większe zastrzeżenia nasuwają natomiast kwestionariusze, w którym wzięły udział osoby nie znające dialektu albo mające ograniczoną kompetencję językową. Autorka identyfikuje je jako źródło 1 dodając „*non possiede la competenza in dialetto*” (str. 80), źródła nr 3 i 7 („*con una competenza parziale*”), źródła 4 i 5 („*non parla, ma capisce il dialetto*”), źródło nr 9 („*non parla, ma capisce il dialetto*”). Co ciekawe oceniając kompetencję źródła nr 1 w zakresie dialektu, na str. 71 Autorka pisze: „*Egli usa solo l'italiano, perche non conosce il dialetto e non e in grado di alternare i codici.*”, co kłóci się z danymi zamieszczonymi w tabeli na str. 203: tam źródło 1 ma już znajomość bierną dialektu („*Non parlo ma capisco*”) Rekomendowałbym unikanie tego typu niejednoznaczności. Pożądane byłoby ograniczenie się do osób deklarujących nie tylko pełną kompetencję w mowie i w piśmie ale nawet będących native speakerami w tym zakresie. W Talamonie liczącej blisko 5.000 mieszkańców nie byłoby trudno ich znaleźć.

Ciekawe jest zestawienie motywów zmiany kodu wyrażającej się w przejściu między dialektem a językiem standardowym: większy prestiż tego ostatniego, umiejętności i/lub preferencje językowe rozmówcy, środowisko rodzinne vs. otoczenie zawodowe itd. Każdy z kilkunastu przypadków jest poddawany analizie w oparciu o przytaczane wypowiedzi uczestników ankiety. Rozpatrywanie alternacji i zmiany kodu jako aktów mowy pociągnęło za sobą, zgodnie z Langackerem (1987, 2009), zainteresowanie problemem profilowania. Autorka wyróżniła trzy profile: funkcjonalny, kompetencji komunikacyjnej i habitualny. Gdy chodzi natomiast o analizę zmiany kodu zaproponowała wyodrębnienie aż czterech profili:

ekspresyjnego, habitualnego, kompetencji komunikacyjnej i funkcjonalnego. Zostały one scharakteryzowane dodatkowo pod względem intencjonalności lub nieintencjonalności. Zaobserwowano również, że w większości przykładów mamy do czynienia z typowym *code-switching*, do rzadkości należały przypadki *code-mixing* czyli zapożyczeń.

Bibliografia zawiera 323 artykuły i druki zwarte w wersji drukowanej i elektronicznej napisane w 6 językach. Przeważa i to zdecydowanie włoski, czego należało się spodziewać zważywszy na poruszaną tematykę. Nie dziwi obecność literatury w języku polskim w pracy Doktorantki narodowości polskiej i w języku angielskim. Ze zdziwieniem pomieszanym z uznaniem wyłowilem pozycje niemieckojęzyczne (było ich kilka), które uzmysławiają, że nowożytna filologia ma korzenie niemieckie. Omijane są one przez większość młodzieży romanistycznej – a szkoda. W tym miejscu odnotowuję duży plus dla mgr D. Dykty! I wreszcie ostatnia niespodzianka: język łaciński dzięki *De vulgari eloquentia* Dantego (por. strona http://digilander.libero.it/letteratura_dante/alighieri_dante_de_vulgari_eloquentia.html.) Język francuski jest obecny tylko w jednym artykule. Jeśli chodzi o tematykę, znaleźć można pozycje poświęcone dialektom, w ujęciu synchronicznym i diachronicznym, socjolingwistyce, pragmatyce językowej, aktom mowy, teorii kognitywnej. W sumie mamy bardzo obszerny wykaz literatury, dobrze dobranej i dobrze wykorzystanej. Do tej beczki miodu muszę dorzucić niestety łyżkę dziegciu. Przyjęte jest powszechnie – i to niezależnie od formatu narzucanego na bibliografię i przypisy – że spis wykorzystanej literatury zawiera wszystkie pozycje, na które powołujemy się w tekście. I na odwrót, w bibliografii nie umieszcza się pozycji, które nie byłyby przywołane choć raz *expressis verbis* w tekście rozprawy. Otóż próżno szukałem w spisie literatury pozycji Fabiszak (2001) i Majewskiej (2005), o których jest mowa na stronie 8, 66, 176. O jakie pozycje chodzi ?

Wnioski (str. 175-201) są wyjątkowo obszerne; zawierają kilkanaście kolorowych wykresów obrazujących szereg danych omówionych w poprzednich częściach pracy. Przed streszczeniami umieszczono kilka apendyksów reprodukcujących m. in. dokumenty zgromadzone w czasie zbierania materiałów językowych, wybrane strony z gramatyki talañońskiego autorstwa A. M. Bulanti (1990).

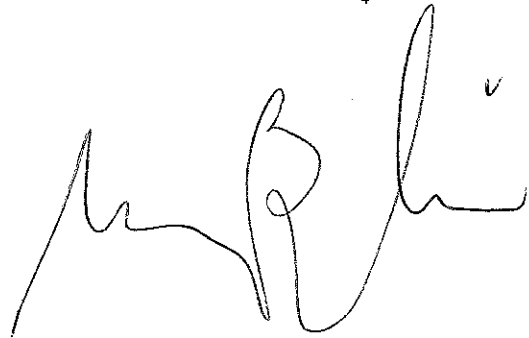
O dostrzeżonych usterkach i punktach niezgody napisałem powyżej. Pora na wskazanie zalet pracy. Należy do nich w pierwszym rzędzie oryginalne połączenie dwóch elementów: traktowania zmiany kodu jako aktów mowy i próba – niewątpliwie udana – interpretacji tego zjawiska za pomocą aparatu pojęciowego typowego dla kognitywistycznej

teorii języka. Okazało się, że połączenie dwóch doktryn – austinowsko-searlowskiej pragmatyki i kognitywizmu langackerowskiego może prowadzić do ciekawych obserwacji, których przedtem nikt nie odnotował. Autorka dysertacji dała dowód dobrej znajomości materialnej obu kluczowych dla swej pracy teorii, a także dowiodła, że potrafi prowadzić analizę konkretnego materiału w sposób przekonujący prezentując rozumowanie, które trudno podważyć i zanegować. Krótko mówiąc w pracy znajduję dowód na dojrzałość naukową i odczytanie jej Autorki zdolnej do przeprowadzenia badań prowadzących do oryginalnych wniosków i przedstawienia ich w formie starannej, wymaganej od tego typu tekstów.

Reasumując stwierdzam, że przedłożona mi do oceny rozprawa mgr Dominiki Dykty pt. *„Analisi cognitiva dell’alternanza e del cambio di codice in quanto atti linguistici nel dialetto talamonese/ Analiza kognitywna alternacji i zmiany kodu jako aktów mowy w dialekcie talamońskim”*

spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim,

(por. ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. nr 65, poz. 595, z późn. zm.), w związku z czym wnoszę o dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.-

Prof. dr hab. B. Krzysztof Bogacki
Uniwersytet Warszawski

Warszawa, dnia 15 czerwca 2017 roku